

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

В.Ю. Касюхнич
аспірант

Інститут агроекології і природокористування НААН

В статті досліджено теоретико-методичні засади ефективності використання природно-ресурсного потенціалу лісогосподарських земель. Виявлено проблеми та запропоновано напрями підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу земель лісогосподарського призначення.

Ключові слова: природно-ресурсний потенціал, земля, напрями, лісове господарство, ефективність.

.....

Нині землям лісогосподарського призначення відведено важливе місце серед категорій земель України. Лісові екосистеми України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцем розташування виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні), естетичні, виховні та інші функції. Проте в сучасних умовах вітчизняна галузь лісового господарства використовує природно-ресурсний потенціал лісів нерационально. В лісогосподарській сфері сформувалася незбалансована структура лісокористування та управління природно-ресурсним потенціалом, що зменшує ефективність екологічно орієнтованих заходів [1]. Економічні реформи, що вже тривалий час здійснюються в аграрній та лісовій сфері національної економіки, не приносять очікуваних позитивних результатів. Особливо це стосується природно-ресурсного потенціалу земель лісогосподарського призначення, адже досі в Україні не вироблено єдиної політики, яка б регулювала його використання.

Фундаментальні дослідження проблем ефективності використання природно-ресурсного потенціалу земель лісогосподарського призначення отримали широке висвітлення в економічній науці. Останніми роками багатьма вченими у цьому напрямі проведено низку досліджень. Значний внесок у розв'язанні еколого-економічних проблем ефективності використання земель лісогосподарського призначення зробили провідні вітчизняні науковці, серед яких О. Балацький, Д. Добряк, М. Долішній, О. Дребот, Д. Дороничев, Я. Коваль, Е. Кульчицька, І. Лицур, Є. Мішенін, М. Римар, Л. Сахарнацька, В. Ткач, О. Фурдичко, М. Шершун та ін.

Проте ці наукові здобутки не охоплюють всього спектра проблем у сфері забезпечен-

ня ефективності використання природно-ресурсного потенціалу земель лісогосподарського призначення та його перспективного розвитку. Вивчення опублікованих наукових робіт, методичних розробок і практичних рекомендацій з проблеми ефективності використання природно-ресурсного потенціалу земель лісогосподарського призначення підтверджує, що питання розробки і впровадження нововведень, ресурсозберігаючих технологій у цій сфері досліджено недостатньо. Це негативно позначається на економічному розвитку нашої держави. Тому розв'язання вказаної проблеми наразі має особливу актуальність.

Метою роботи є виявлення проблем та обґрунтування напрямів підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу земель лісогосподарського призначення.

Вирішення питань використання та збереження земель лісогосподарського призначення в Україні на сьогодні є одним з пріоритетних напрямів державної політики. Ця проблема тісно переплітається з проблемами енергетики, екології, технічного переоснащення та структурної перебудови всієї економіки. Слід виділити особливості, які відрізняють Україну від інших європейських країн щодо використання лісів і земель лісогосподарського призначення, а саме: відносно низький середній рівень лісистості території країни; зростання лісів у різних природних зонах, що мають істотні відмінності щодо лісорослинних умов, методів ведення лісового господарства, використання природно-ресурсного потенціалу лісу; переважно екологічне значення лісів та висока їх частка (близько 50%) з обмеженим режимом використання; висока частка заповідних лісів, що має стійку тенденцію до зростання; історично сформована ситуація з закріпленням

лісів за численними постійними лісокористувачами; значна площа лісів зростає у зоні радіоактивного забруднення; половина лісів України є штучно створеними і потребують посиленого догляду; близько 0,5 млн га земель лісогосподарського призначення, що не надані в користування, мають незадовільний стан (самовільне вирубування, знищення внаслідок пожеж, хвороб, шкідників тощо); невизначеним залишається правове підпорядкування понад 400 тис. га полезахисних лісових смуг; матеріальна база лісової науки і освіти не відповідає світовому рівню.

Лісові ландшафти становлять третину природно-заповідного фонду нашої країни, що визначає їх провідне значення в структурі забезпечення ефективного функціонування екосистем. Проте на ефективність їх використання негативно впливає те, що майже половина всіх лісів характеризується обмеженим режимом користування. Оскільки переважну більшість лісів на території України створено штучно, вони потребують додаткового догляду. На сьогодні доволі розповсюдженим явищем є поява осередків всихання лісів, а більшість територій займають малоцінні та похідні деревостани. Так, третина лісових площ розміщується у зоні радіоактивного забруднення, а отже, є виведеною з господарського обігу. Тому для

досягнення збалансованого рівня лісистості територій (близько 19–20%) потрібно розширити площу лісів хоча б на 2 млн га. Ліси в Україні виконують переважно екологічні функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Загальна площа лісових ділянок, що належить до лісового фонду України, становить 10,6 млн га, у т. ч. вкриті лісовою рослинністю — 9,6 млн га (табл. 1).

Лісорослинні умови в Україні є доволі неоднорідними, тому і ліси зростають на території держави нерівномірно. Лісистість варіює від 3,7% — у Запорізькій до 51,4% — у Закарпатській областях. Ліси зростають у трьох природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ), у Карпатах та гірських районах Криму, що мають різкі відмінності лісорослинних умов. Лісистість різних природних зон значно різниться і не досягає оптимального рівня, за якого насадження найбільш позитивно впливає на клімат, ґрунти, водні ресурси, протидіють ерозійним процесам, а також забезпечують одержання більшої кількості деревини [3]. Дослідження механізму ефективного використання природно-ресурсного потенціалу земель лісогосподарського призначення в Україні найбільш доцільно здійснювати в розрізі регіонів або економічних районів, оскільки лісогосподарські землі за складом, продуктивністю, рельєфом місцевості

Таблиця 1

Земельний фонд України за 2015 рік та динаміка його змін порівняно з даними за 2014 рік

	2015 р.		2014 р.		Динаміка (тис. га)
	всього, тис. га	% до загальної площі України (території)	всього, тис. га	% до загальної площі України (території)	
Землі сільськогосподарського призначення	42 726,4	70,8	42 731,5	70,8	-5,1
Ліси та інші лісовкриті площі	10 633,1	17,6	10 630,3	17,6	2,8
у т. ч.:					
<i>вкриті лісовою рослинністю</i>	9698,9	16,1	9695,2	16,1	3,7
<i>не вкриті лісовою рослинністю</i>	216,9	0,4	217,3	0,4	-0,4
<i>інші лісові землі</i>	313,2	0,5	313,5	0,5	-0,3
<i>чагарники</i>	404,1	0,7	404,3	0,7	-0,2
Забудовані землі	2552,9	4,2	2550,4	4,2	2,5
Відкриті заболочені землі	982,3	1,6	982,6	1,6	-0,3
Території, що покриті поверхневими водами	2426,4	4,0	2426,4	4,0	0
Всього земель	57 928,5	96,0	57 928,5	96,0	0
Разом (територія)	60 354,9	100,0	60 354,9	100,0	0

Джерело: [2].

значно відрізняються між собою. Тому в розрізі економічних районів і спостерігається значна диференціація обсягів продукції, робіт та послуг лісового господарства (табл. 2). У 2015 р. найбільші обсяги продукції, робіт і послуг лісового господарства переважали в Поліському економічному районі (4181,1 млн грн).

Обсяг продукції лісового господарства тут перевищує аналогічний показник усіх інших економічних районів. Цей факт має стати важливою умовою диференціації інструментів національної лісової політики, особливо в частині стимулювання ефективності використання природно-ресурсного потенціалу земель лісогосподарського призначення у Поліському економічному районі.

Запас деревини в лісах оцінюється в межах 2,1 млрд м³. За один рік приріст деревини у лісах України в середньому становить 35 млн м³. Цей показник у лісах Держлісагентства становить 3,9 м³/га. Відбувається поступове збільшення запасу, що підтверджує значний економічний і природоохоронний потенціал наших лісів. Загалом, в Україні цей показник нижчий — 218 м³/га (9-те місце в Європі), що зумовлено, насамперед, часткою лісів реформованих сільгоспідприємств, що є зрідженими та характеризуються складним санітарним станом [4].

Слід зауважити, що в нашій країні історично сформувалась багатовідомча структура

лісокористування. Ліси перебувають у постійному господарському використанні підприємствами, установами та організаціями, що підпорядковуються різним міністерствам, органам виконавчої влади та відомствам. До того ж, майже 0,8 млн га лісів та захисних лісових насаджень лінійного типу не передано у господарське користування. Вони мають статус резервних, і їхній стан поступово погіршується. Разом з тим відбувається скорочення обсягів створення лісових захисних насаджень. Частка бюджетної фінансової підтримки лісового господарства від загальних витрат становить близько 30% упродовж останніх десяти років. Ліси на півдні та сході країни не входять до складу експлуатаційних і зростають в екстремальних природних умовах. Досягти належного рівня ведення лісогосподарської діяльності на цих територіях неможливо без істотної бюджетної підтримки.

Також необхідно підкреслити, що в Україні протягом останніх п'яти років зменшилися площі, на яких садили та висівали лісові рослини (табл. 3). Всі роботи здійснюються на землях лісогосподарського призначення та на землях, переданих державним підприємствам для лісорозведення.

Незважаючи на декларативне проголошення владою потреби радикального зменшення, а то й заборони вирубки лісодеревини, в Україні

Таблиця 2

Обсяги продукції, робіт і послуг лісового господарства за економічними районами, млн грн

Економічний район	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Полісся	2068,6	2143,6	2379,8	3078,3	4181,1
Лісостеп	1836,3	1868,4	1930,6	2443,8	3569,6
Степ	441,3	424,2	448,3	398,1	483,3
Карпати	1283,0	4534,4	1478,8	1803,7	2408,5
Разом	5629,2	8970,6	6237,5	7723,9	10 642,5

Таблиця 3

Садіння та висівання лісових рослин в Україні, тис. га

Показники	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Відтворення лісів	72,4	70,1	67,7	58,0	60,4	52,6
– садіння і висівання лісу	55,7	53,5	48,9	38,0	40,4	34,4
– природне поновлення	16,7	16,6	18,8	20,0	20,0	18,2

Джерело: [5].

продовжують її вирубувати та заготовляти. Так, упродовж останніх п'яти років в Україні показники заготівлі лісу зросли, внаслідок чого значно збільшились обезліснені земельні ділянки (табл. 4). З обсягами продукції лісового господарства у всіх економічних районах корелює обсяг заготівлі ліквідної деревини.

Для забезпечення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу земель лісогосподарського призначення необхідно припинити масове вирубування лісодеревини, подальше нарощування якого, спричинить розширення обезліснених площ.

Разом з тим інтенсивний розвиток лісової галузі стримують численні негативні чинники, насамперед, недостатнє правове і техніко-технологічне забезпечення, відсутність формування системи організаційно-просторових умов. Так, останніми роками майже припинилося будівництво лісовозних доріг цілорічного функціонування. Відсутність доріг спричиняє значне виснаження доступного для економічного використання природно-ресурсного потенціалу земель лісогосподарського призначення та підвищує ймовірність лісових пожеж. З огляду на це, необхідно інтенсивно розвивати будівництво дорожньої мережі як орендарями лісових ділянок, так і місцевими органами влади [6].

Підвищити ефективність управління лісовими площами можливо завдяки досягненню збалансованого рівня взаємодії організаційно-правових, адміністративних, економічних та екологічних заходів тощо. За результатами аналізу ефективності управління лісогосподарством можна стверджувати про таке:

- відсутність раціонально обґрунтованої мережі лісовозних доріг призвела до надмірних вирубок лісового фонду уздовж існуючих доріг. Удосконалення цієї мережі дасть змогу ефективно здійснювати вивезення деревини впродовж всього року;

- спостерігається низький рівень залучення інвестицій. Нині більшість інвестування направлено на звичайну заміну чи ремонт застарілого обладнання, а процес впровадження

новітніх екологічних та ресурсозберігаючих технологій лишається без належного фінансування, що разом з недоліками чинного законодавства у сфері лісогосподарства не дає змоги підвищувати ефективність господарської діяльності;

- зафіксовано значне відставання вітчизняного рівня освіти та науки від світового, що зумовлено відсутністю належного фінансування та застарілим станом матеріально-технічного забезпечення;

- система інформаційного забезпечення лісової галузі не відповідає сучасним вимогам збалансованого лісогосподарства.

Розвиток лісових відносин в Україні ще неповною мірою враховує складові збалансованого управління лісами на засадах поєднання заходів державного регулювання та ринкових механізмів. Необхідність розв'язання проблем лісової галузі також зумовлено: недосконалістю фінансового та економічного механізму розвитку лісового господарства в умовах бюджетних обмежень; зростанням техногенного навантаження на лісові екосистеми; відсутністю правових та економічних механізмів стимулювання впровадження природозберігаючих технологій; недостатнім рівнем інформованості громадськості та еколого-просвітницької діяльності.

Землі лісогосподарського призначення найдоцільніше використовувати для поліпшення здоров'я населення, організації відпочинку, розвитку сфери рекреаційних послуг. З цієї метою слід змінити цільове використання не лише земель лісогосподарського призначення, а й усього природно-ресурсного потенціалу. З огляду на це, нині гостро постала потреба закриття низки шкідливих підприємств і виробництв, які погіршують екологію земель лісогосподарського призначення й стан довкілля [6–8].

Зважаючи на виняткову важливість екологічного, економічного та соціального значення лісів, основними завданнями лісової галузі в Україні у сфері землекористування на сьогодні є:

Таблиця 4

Основні показники заготівлі деревини в Україні, за 2011–2015 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015
Заготівля деревини, тис. м ³	19746,2	19763,6	20340,6	20672,4	21924,2
у т. ч. ліквідної, тис. м ³	17510	17507	18022	18333	19268
Лісоматеріали круглі (ділова деревина) для виробництва	7989,4	7850,8	8102,1	8158,8	8302,6
Площі рубок лісу, тис. га	421,8	417,0	415,4	382,6	399,3

Джерело: [5].

- удосконалення системи інформаційного забезпечення лісового господарства, ведення державного лісового кадастру та обліку лісів, проведення лісовпорядкування, інвентаризації та моніторингу лісів на основі геоінформаційних технологій; системи контролю походження лісопродукції для забезпечення захисту ринку від незаконно отриманої деревини, забезпечення ефективного функціонування системи електронного обліку деревини; нормативно-правової бази, що регулює відносини у сфері лісового господарства;

- вирощування високопродуктивних насаджень з переважанням цільових лісоутворювальних порід;

- забезпечення сприятливих умов рекреаційного лісокористування без нанесення шкоди лісовому середовищу;

- розвиток державного, регіонального та відомчого контролю (нагляду) за станом земель лісогосподарського призначення;

- екологічно-орієнтоване ведення лісового господарства та комплексного використання лісових ресурсів;

- зменшення обсягів суцільної системи рубок, розширення обсягів проведення поступових та вибіркового систем рубок головного користування;

- розширене відтворення лісів, у т. ч. з максимальним використанням природного поновлення;

- розширення плантаційного лісового вирощування та створення біоенергетичних плантацій швидкорослих деревних порід;

- подальший розвиток лісової інфраструктури (будівництво і ремонт лісових доріг, мостів, підпірних стінок, гідротехнічних споруд);

- передача лісів, що перебувають у державній власності, крім насаджень лінійного типу, до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства тощо.

Якісно нова організація земель лісогосподарського призначення, зокрема розширення площ за рахунок сільськогосподарських угідь, які нині не задіяні в аграрній сфері, потребує дослідження доцільності залучення їх до лісосадіння та висівання, а також нинішнього складу власників і користувачів земель, придатності угідь до подальшого використання, визначення рівня засміченості, забрудненості тощо [8].

Впровадження вказаних заходів можливе за умови проведення інвентаризації. За її результатами буде отримано інформацію, яка ляже в основу створення комплексного підходу до організації робіт з охорони лісогосподар-

ських земель, а також створить можливості для підвищення ефективності їхнього використання. Разом з тим слід впровадити систему моніторингу суб'єктів господарювання в розрізі галузей економіки та форм власності. Для забезпечення подальшого розвитку природно-ресурсного потенціалу та збільшення кількості робочих місць доречно буде забезпечити створення нових обслуговуючих підприємств та виробництв, які будуть забезпечувати підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу лісогосподарських земель. Насамперед, йдеться про створення закладів рекреаційної сфери (оздоровчих, лікувальних, спортивних, відпочинкових закладів) та сфери туризму.

Реалізація цих заходів надасть можливість збільшити площі лісів держави та поліпшити стан лісових насаджень; зберегти біологічне різноманіття лісових екосистем, у т. ч. генетичних ресурсів лісових порід; раціонально використовувати лісові ресурси; збільшити надходження інвестицій у лісову галузь; сприяти розвитку рекреаційної та туристичної інфраструктури, посиленню еколого-просвітницької діяльності тощо.

ВИСНОВКИ

Розробка та впровадження науково обґрунтованих та раціональних управлінських рішень щодо використання природно-ресурсного потенціалу лісогосподарських земель в діяльності суб'єктів господарювання потребує забезпечення функціонування гнучких систем економічного стимулювання раціонального використання лісових ресурсів та лісових територій для досягнення збалансованості екологічного, економічного та соціального розвитку територій.

За результатами проведеного аналізу встановлено, що природно-ресурсний потенціал лісогосподарських земель України є доволі високим. Ефективність його використання безпосередньо залежить від виконання таких завдань:

- врегулювання відносин власності та оренди лісогосподарських земель, які входять до лісового фонду та лісів, що не мають такого статусу, а також дерево-чагарникової рослинності на землях інших категорій;

- чіткого розмежування функцій та повноважень органів державної влади на національному та регіональному рівнях, органів місцевого самоврядування у сфері земельних та лісових відносин, лісокористування на рівні суб'єктів господарювання;

- подальшого вдосконалення ринкових відносин у сфері лісокористування;

- удосконалення еколого-економічного механізму використання лісового комплексу для підвищення ефективності використання лісів та розробки ефективної системи фінансування землевпорядних та лісгосподарських заходів;

- удосконалення системи управління лісгосподарствами, проведення кадастрового та ринкового оцінювання лісових ресурсів, забезпечення збереження потенціалу лісових територій, захисту лісів, формування та розширення екологічної мережі тощо [9].

Збільшення темпів використання природно-ресурсного потенціалу лісгосподарських земель за умови забезпечення збалансованого підходу до лісгосподарства не лише забезпечать зростання економічних показників діяльності, а й уможливить реалізацію лісоохоронних заходів, які сприятимуть підвищенню природно-ресурсного потенціалу лісгосподарських земель.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Боцула О.І.* Концептуальні основи еколого-економічної оцінки земель лісгосподарського призначення / О.І. Боцула // Вісник Сумського національного аграрного університету. — Вип. 4(68). — 2016. — С. 160–165. — (Серія: Економіка і менеджмент).
2. Статистичний щорічник України за 2015 рік [Електронний ресурс]. — 2016. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Природно-ресурсний потенціал Подільського району [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журналу: <http://referat-ok.com.ua/regionalna-ekonomika-rps/prirodno-resursnii-potencial-podilskogo-raionu>
4. Стратегія збалансованого розвитку лісового та мисливського господарства України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. — 2015. — Режим доступу: <https://www.lisportal.org.ua/26429/>
5. Україна у цифрах 2015. Статистичний збірник / за ред. І.М. Жук; Держслужба статистики України. — К., 2016. — 239 с.
6. *Мельник Т.* Інституціональні передумови нарощення лісосировинного потенціалу / Т. Мельник // Економіст. — № 11. — 2011. — С. 86–88. — (Серія: Економіка природокористування).
7. *Щурик М.В.* Раціональне використання та охорона земель лісового господарства / М.В. Щурик // Економіка природокористування і охорони довкілля. — 2012. — С. 65–71.
8. *Мезенина О.Б.* Проектное и экономико-информационное обеспечение территориальной организации рекреационного землепользования лесного комплекса: монография / О.Б. Мезенина — М.: ФГБОУ ВПО «Государственный университет по землеустройству», 2013. — 157 с.
9. Концепція Державної цільової програми розвитку лісового господарства України [Електронний ресурс]. — 2014. — Режим доступу: <http://sfmu.org.ua/ua/news/138-2014-02-27-23-45-04>.

Новини Новини

Новини • Новини • Новини

ЧЕРЕЗ ГЛОБАЛЬНЕ ПОТЕПЛІННЯ ЛІТАТИ СТАНЕ СКЛАДНІШЕ

Спеціалісти підрахували, що через глобальне потепління, турбулентність при перельотах зросте в кілька разів.

Як йдеться в матеріалі EurekAlert!, турбулентність виникає при зіткненні повітряних мас, які рухаються з різною швидкістю. А через зміну клімату такі течії стали виникати все частіше. З 70-х років вчені ведуть супутникові спостереження, які показують, що різниця в нагріванні різних частин атмосфери зростає. Тому, на думку дослідників, випадків виникнення турбулентності значно побільшає.